MAWRA SA BETLEHEM

It-tobba tal-moħħ, dawk li jifhmu fil-Għelm li jgħidulu Psikoloġija, jgħidu li kotra kbira mill-ħolm li noħolmu bil-lejl, ma jkunx ħaġ'oħra għajr *qtugħ ta' xewqat* li jkollna bi nhar. Jiġifieri li l-bniedem ikollu xi xewqa li ma jistax jaqtagħha, u għal hekk il-Ħsieb, la ma jistax jaqta' dik ix-xewqa fil-ġraj u bi nhar, jistħajjel li qiegħed jaqtagħha fil-ħolm, bil-lejl.

Hekk ġrali jien id-darba l-oħra. Billi meta kont il-Palestina, għall-ħabta tal-Milied (nharu, jew ftit qabel jew ftit wara) kelli d-drawwa li mmur mawra sa Betlehem u nżur żjara lill-Għar Imqaddes, issa, meta jasal dak iż-żmien, għadni nħoss ix-xewqa li nagħmel bħal ma dari. U darba waħda, billi moħħi ma satax jaqta' x-xewqa bis-sewwa, fis-senbih, deherlu li kellu jaqtagħha bil-ħjiel, fir-rqad.

* * *

Kienu xi l-ħdax ta' bil-lejl u tlajt biex norqod. Kont għajjien mejjet, għax tkun għajjien wara tlittax-il siegħa xogħol. Xaqlibt il-friex, għollejt ftit l-imħaded (għax rasi nħobbha daqsxejn għolja) u dħalt bejn il-lożor. Ħriġt is-sarġa, jiġifieri *t-torch light* mill-kaxxun tal-komodina u qegħedtha fejn nilħaqha. Tfejt id-dawl u meddejt rasi u għalaqt għajnejja u bdejt inkanta kemm-kemm nistama'. biex ma nsembaħx il-ġirien:

Adeste, Fideles, laeti triumphantes,
Venite, venite in Bethlehem!

U kif dan, bdejt nara bħal ħafna wċuħ tal-Għarab u roti jduru u siġar jiġru lura u ħrief jaqbżu. U fl-aħħar, meta d-dehra ċċarat, sibt ruħi f'Ġerusalem, f'naħa li nafha sewwa, fejn igħidulu Bab il-Ħalil. Kont wieqaf ma' ħafna nies u fil-ġenb kien hemm qatigħ karrozzi, kbar u żgħar. Minn bieb ta' karrozza ħamra, qisha l-karrozza ta' Birkirkara, ħareġ Għarbi jgħajjat: "Bejt Leħem! Bejt Leħem, Għala Bejt Leħem!" Din hi l-karrozza ta' Betlehem, għedt f'qalbi. Ħalli nirkeb fiha malajr.

Irkibt. Ġewwa kien hemm ħafna Għarab, irġiel u nisa, bil-qiegħda fuq bankijiet, mhux tnejn tnejn, bħall-karrozzi ta' Malta, imma saff saff, ma-tul iż-żewġt iġnub. Kien hemm xi tnejn ukoll lebsin bħan-nies ta' l-Ewropa, imma billi f'rashom kellhom it-tarbux, qtajt li kienu Għarab ukoll. Fin-nofs tal-karrozza sewwa kien hemm mogħża mimduda, tixtarr, mar-buta b'ħabla, li kien iżommha wieħed Għarbi xiħ.

Il-karrozza telqet. U l-ewwel inżilna nieżla, imbagħad għaddejna minn fuq pont, imbagħad tlajna ma telgħa n-naħa tal-lemin, imbagħad għaddejna min-nofs naqra ta' raħal ġdid u nadif, jismu Talbiot, kollu djar żgħar, maqtugħin kull dar għaliha, imdawrin bil-ħdura u xi siġra 'l hawn u 'l hemm. Bqajna sejrin ma' triq miksija bl-asfalt, bil-għelieqi kull naħa jħaddru bis-siġar taż-żebbuġ. Inżilna nieżla u fuq il-lemin tagħna kien hemm Dejr, jew *kunvent*, qadim: Sant'Elija, tal-Griegi. Imbagħad bqajna sejrin għall-wita' u wasalna ħdejn bħal knisja żgħira bil-koppla fejn jgħidu li hi midfuna Rakel, il-mara ta' Ġakobb. Fil-lemin kien hemm raħal żgħir fuq għolja, li naf li jgħidulu Bet-Ġagħla.

Daqsxejn 'l hemm it-triq inferqet fi tlieta: waħda, fuq il-lemin, tieħu lejn il-Għadajjar, jew Borok, ta' Salamun; ta' fuq ix-xellug tgħaddi minn taħt Betlehem u titla' għal quddiem il-Bażilika sewwa, u ta' quddiem tgħaddi min-nofs Betlehem, minn qalb id-djar, u tibqa' sejra għal quddiem il-Bażilika wkoll.

Għedt f'qalbi: "Aħjar ninżel hawn u ngħaddi minn qalb id-djar u nħares lejn il-ħwienet. Aktar ma nara minn Betlehem, aħjar".

Hekk għamilt. Għedt lil tal-karrozza biex iwaqqaf, u nżilt. Bqajt sejjer u tlajt telgħa fil-bidu tal-belt. Mal-lemin kien hemm żewġ ħaddedin isammru fuq il-ħadid mikwi, bl-inkwina u l-forġa u l-mantaħ, xorta waħda bħal Malta.

Liwejt fuq ix-xellug. Id-djar żgħar, imbajdin bil-ġir sa nofshom, qishom id-djar 'il-qodma fit-truf tar-rħula ta' Malta, u kull kemm tara xi salib magħmul bil-ġir fuq il-bieb, kif drabi jagħmlu n-nies tar-rħula ta' Malta wkoll. Hemm xi *mastrudaxxa* (hawn jgħidulu *naġġar*), iħanxar xi għuda taż-żebbuġ, hawn ħanut tal-ħelu, bil-kaxxa tal-ħġieġ bil-ħelu fiha, fil-bieb, u xi logħob tat-tfal imdendel mas-saqaf. U ftit 'il hemm kien hemm ħanut li billi ma hawnx bħalu Malta, waqaft quddiemu u ħarist 'il ġewwa wkoll.

Fid-daħla kien hemm xi ħames irġiel fl-art bil-qiegħda. Kellhom f'idejhom kull gajdra daqshiex, min iħanxar fiha b'xi munxar, min jobrox u min itaqqab. "Nħarkom sagħid!" għedtilhom, għax, jien naf xi ftit bil-Għarbi. "Nħarek sagħid", weġbuni u bqajt sieket inħares għal ftit.

"X'ħu tixtagħlu?" (x'intom taħdmu), staqsejthom jien. "Sadaf" (madreperla) wieġeb wieħed minnhom. "Nagħmel masabaħ u sulban, xuf!" (nagħmlu kuruni u slaleb, ara!).

"Ma aħsenhom!" (kemm huma sbieħ!), għedt jien u sellimt u bqajt sejjer. Hemm ma jistagħġbux għax tħares lejhom u tistaqsihom, għaliex dawn huma ġrajja li jiġru ħafna drabi kuljum.

Bqajt nieżel in-niżla u għaddejt minn taħt bħal ħnejja. Bdejt tiela t-telgħa. Fil-quċċata tat-telgħa hemm ħanut tax-xorb u tal-kafè, u quddiemu naqra ta' misraħ u f'nofs il-misraħ rigla għolja u fuqha fanal tal-ħadid, bħal dawk li kien hawn minnhom Malta fl-antik. Liwejt fuq ix-xellug u għaddejt minn triq qasira u dejqa, kollha ħwienet tal-laħam, fuq iż-żewġt ignub.

Fil-bibien tal-ħwienet kien hemm ħrief maqtula, imdendlin u mżejnin bil-karti tad-deheb u tal-fidda, imwaħħlin ma' ġildhom. Kollha kienu ħrief. U la ħniezer u anqas barrin.

Minn hawn għaddejt għall-misraħ il-kbir ta' Betlehem. Hawn fil-bidu tal-Misraħ kien hemm ħafna Għarab bil-qiegħda jbiegħu l-ħbula u s-skieken u mgħazaq u ttietaq tal-ħġieġ ta' Hebron — tliexken, kieb żgħar, *brazzuletti* (hawn jgħidulhom "asawer"), għajnejn, bil-għodlieqa biex jiddendlu u tieres oħra kollha tal-ħġieġ. Xi ħaġa bħal ma għadhom ibiegħu ħdejn xi knejjes tar-rħula hawn Malta, nhar ta' Ħadd fil-għodu, drawwa qadima li qiegħda tinqata' ftit ftit.

Il-Misraħ kbir ħafna. Qisu xi daqs il-Misraħ ta' quddiem il-Palazz, tal-Belt, hawn Malta. Fuq ix-xellug hemm il-Għassa tal-Pulizija bil-bandiera tperper fuqha. Mal-lemin, bini għoli, b'ħitan qodma suwed biż-żmien u b'kemm xemx u xita daqqet fuqhom kemm ilhom mibnija. Quddiem, il-Knisja, jew Bażilika, tat-Twelid tal-Bambin, qadima għall-aħħar, bil-ħitan mirfuda bid-dniefel biex ma jaqgħux u l-bieb tagħha mċekken għal tliet darbiet, mhux issa, imma min jaf kemm ilmitt sena ilu.

Bqajt sejjer in-naħa tal-knisja. Maġenb il-bieb tagħha kien hemm erbat itfal jilgħabu l-boċċi. Kienu ndaf u qawwijin u ħomor u fuq ruħhom, u lebsin bħat-tfal ta' l-Ewropa, imma f'rashom kellhom it-tarbux. "Gulltak, Jusef!" qal wieħed minnhom kif ta-

ta' l-boċċa fuq ta' sieħbu. "Tara?" għedt jien f'qalbi. "*Boċċa*, hawnhekk igħidulha *golla*. Niftakar, boċċa kbira tal-ħaġar, il-Qrendi, smajthom igħidulha *golla* wkoll".

Dħalt ġewwa l-knisja baxxuit, il-għaliex il-bieb li hemm huwa hekk żgħir, li anqas jien li m'iniex mit-twal, ma ngħaddi wieqaf. Kif dħalt, sibt ruħi ġewwa bħal qatgħa, fejn dari, fil-bidu tad-Djiena Nisranija, meta nbniet dil-knisja, kienu joqogħdu għarkubbtejhom jibku l-midinbin, u jitolbu lil min jidħol biex iraħħmilhom ma' l-Isqof ħalli jfittex jaħfrilhom.

Għaddejt minn bieb ieħor u dħalt ġewwa l-Bażilika. Kienet kbira u qadima b'żewġ saffi kolonni fuq kull l-elf u sitt mitt sena li ilha mibnija. Ja ħitan, kieku tistgħu titkellmu u tgħiduli!"

Bqajt dieħel 'il ġewwa. Għaddejt minn bejn il-kolonni għal bieb żgħir li hemm taħthom, li jagħti għal ġewnaħ tal-knisja. Imbagħad dħalt ġewwa daħla żgħira tar-rħam għal taħt il-Presbiterju. Inżilt minn taraġ dejjaq għall-Għar ta' Betlehem fejn twieled il-Bambin. It-taraġ kien mimli bin-nisa, għax hemm isfel kien hemm il-quddies, u resquli sakemm għaddejt.

Sibt ruħi ġewwa l-Għar, ifuħ birriħa tal-bħur u mdawwal b'għadd kbir ta' lampieri żgħar, ħomor, koħol, sofor, ħodor u minn kull lewn. Qagħadt

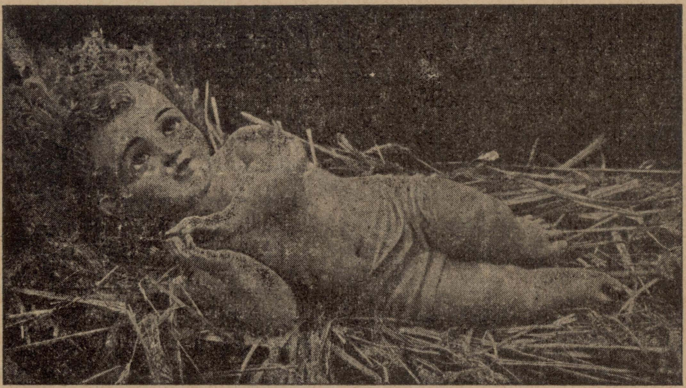

Is-Sura ta' Ġesù Bambin li tittieħed bil-Purċissjoni mill-Knisja tal-Franġiskani għal ġewwa l-Għar tat-Twelid, f'Betlehem.

ġenb. Waqt li qagħadt inħares lejn dawk il-ħitan qodma, fuq il-kolonni, bir-rqajja' tal-mużajk imkaħħlin fihom, u lejn dawk il-kolonni nfushom, bix-xbiehat tal-qaddisin fuqhom, mitfija biż-żmien, qagħadt naħseb bejni u bejn ruħi: "Min jaf kemm nies ġew jitkellmu m'Alla ġewwa din il-knisja, minn kemm ilha li nbniet! Mhux eluf, imma miljuni. Kemm talb għal ħniena u xakar għal ġid sar hawn ġew! Min jaf x'rat u x'semgħet matul għarkubbtejja fuq l-imkien sewwa fejn twieled il-Bambin u tbaxxejt inbus il-kewkba tal-fidda mwaħħla fl-art. Imbagħad erfajt rasi u għalaqt għajnejja miġbur fija nnifsi u stħajjiltni nara lil Ġesù tarbija, imfisqi u mimdud ġewwa maxtura f'dak il-Għar, quddiemi.

"Bambin", għedtlu f'qalbi, "x'sejjer nibda nitolbok? Inti taf x'niħtieġ jien, aktar milli naf jien innifsi. Imma xi ħaġa rrid nitolbok, biex ma

nkunx ma kellimtek xejn. Flus ma rridx, Bambin, għax il-flus żerriegħa tad-dnub, kif kont ngħid f'żogħżiti u għadni ngħid sal-lum. Ma rridx anqas ġieh u xaraf, għax nibża' li b'hekk immaqdar lil għajri. Taf x'irrid? Irridek iżżommni qawwi u sħiħ bħal ma jien issa, ħalli nibqa' niflaħ naħdem biex ma nkun ta' taqmid għal ħadd. Bambin, ħallili saħħti biex ma nkunx ta' xkiel għall-oħrajn. U jekk trid, qawwili qalbi, biex fit-tiġrib ma nikkasirlekx kliemek. Inti taf kemm jiena dgħajjef u kemm fiha tiġrib id-dinja".

* * *

Dak il-ħin nisma': "Bub, bub!" fuq il-bieb ta' barra. U leħen ta' tifel jgħajjat: "Ħooobż!" U mat-taħbita u l-għajta ndhixt u ftaħt għajnejja. Sibt ruħi mhux fil-Għar ta' Betlehem, imma d-dar, mimdud fi friexi. "Jaħasra! Kienet ħolma!" għedt ġo qalbi. "Kemm hu sabiħ Betlehem saħansitra fil-ħolm! *Natum videte Regem Angelorum. Venite adoremus; venite adoremus; venite adoremus Dominum!*"

PAWLU.

~~OQBRA, GĦADAM, U MEJTIN~~

~~(2 ta' Novembru)~~

~~Aħ, jaħasra! Kemm aħna msejkna, aħna n-nies tad-dinja! Nitwieldu mingħajr ma nafu. Ngħaddu ħajja ta' taħbit, xogħol u dwejjaq. Xagħarna jibjad; wiċċna jitkemmex; snienna jaqgħu; għajnejna jitgħammxu. U hekk, min jixjieħ, nixjiehu. U fl-aħħar, mingħajr ma rridu, immutu! X'wixx fiha l-ħajja, ladarba mid-dinja ma għandna xejn tagħna, anqas biss ħajjitna? Anqas biss ġisimna? X'niġu nagħmlu f'dan il-wied tad-dmugħ u baħar ta' l-imrar?~~

~~Jekk ilek ma tara lil xi ħadd mejjet, int li qiegħed taqra, hu rajja, u meta tkun taf li miet xi ħadd fil-ħâra tiegħek, mur arah. Għax fid-dawl li tagħti l-mewt, tagħraf id-dlam li fiha l-ħajja!~~

~~Issa naqbdu ħaġ'oħra.~~

~~Qabel ma l-Lhud ħatfu l-aħjar artijiet tal-Palestina lill-Għarab, minn Ġerusalem għal Gaffa kien hemm triq tal-ħadid, jew bit-Taljan, *ferrovija*. Kienet titlaq minn qrib Ġerusalem u tibqa' sejra mal-wied il-wied, qalb l-iġbla. Toħroġ minn bejn l-iġbla għal nofs ta' wetgħa u tibqa' sejra Lidda, u minn Lidda għal Gaffa, tul ta' ħamsa u ħamsin mil.~~

~~Kif toħroġ mill-wied, tieqaf fil-Waqfa ta' Għartuf. Kif titlaq minn Għartuf, meta tħares lejn il-lemin, x'ħin tkun rieklb, fuq għolja tawwalija, tara dejr kbir b'ħajtna twieqi, u statwa tal-bronz, sewda sewda, fuq il-bejt. Dak id-dejr huwa skola. Skola tal-Biedja, tal-Patrijarka ta' Ġerusalem, Mons. Gori O.F.M., u madwaru għandu art tul ta' ħames mili u ta' milejn wisa', li jagħmlu kollox għaxart imjiel imrebbgħin.~~

~~Jien għamilt erba' snin ngħallem xi ħaġa f'dik l-iskola. U billi l-Fellaħin kienu jiġu jidirsu l-qamħ hemm, bil-makna ta' l-iskola, u l-art li kienu jidirsu fuqha kienet immejla lejn il-wied, darba waħda tlabt lid-Direttur iħallina, lili u lit-tfal, dik il-biċċa art, waqt il-logħob, inwittuha. "Hekk", għedtlu jien, "il-Fellaħin ikollhom aħjar fejn jidirsu, u t-tfal ikollhom il-~~